

Batavia berijmd. Een geschiedenis van de Compagniesliteratuur en een overzicht van de Compagniesdichters in Batavia.

A.M. Zuiderweg

Adrienne Zuiderweg

Samenvatting

Batavia berijmd; een geschiedenis van de Compagniesliteratuur en een overzicht van de Compagniesdichters in Batavia

Achter hun tafels noteerden de klerken in de folianten van de VOC (1602-1799) resoluties en reglementen. Ze schreven de brieven voor de raden van Indië. In de grootboeken van de VOC-schepen vermeldden ze jaarlijks de gage en andere opmerkingen over de opvarenden. Het maakte voor hen niet uit of de moesson was aangebroken of dat de hitte het leven in de stad ondragelijk maakte. In de Algemene Secretarie van het Kasteel ging het werk gewoon door. De ene na de andere foliant werd volgeschreven of gekopieerd. Zo secuur als de klerken hun archieven bijhielden, zo nonchalant werd er in latere tijden mee omgegaan. Toen de situatie in het oude Batavia klimatologisch onhoudbaar was geworden en het Kasteel niet meer als bestuurscentrum voldeed, werd in 1809 in het nieuwe Batavia, in Weltevreden, op instigatie van gouverneur Daendels een nieuw bestuurscentrum gebouwd.

Een deel van de archieven werd naar de nieuwe kantoren overgebracht. Andere delen werden op zolders in de benedenstad, *kota lama*, opgeslagen. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw kreeg men belangstelling voor deze archieven. Ze waren niet allemaal compleet. Soms ontbraken er tekstdelen omdat de mieren er gaten in hadden gegeten of inktvraat de notities onleesbaar had gemaakt. De papieren hadden zelfs als kogel gediend. Of de folianten waren als gevolg van het vochtig-warme klimaat beschimmeld.

Jacob Anne van der Chijs bekommerde zich vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw als eerste over de papieren erfenis van de VOC in Batavia. De archieven werden systematisch geordend. F. de Haan heeft daarin een belangrijk aandeel gehad. Ze bleken een goudmijn te zijn. In *Priangan* bracht hij de geschiedenis van de VOC in Oost-Indië tot leven met uitgebreide informatie over gebeurtenissen en bestuurders.

In het eerste deel van *Batavia berijmd* wordt beschreven hoe de belangstelling voor de archieven van de VOC niet alleen aan archivariissen was voorbehouden. Ook publicisten bleken belangstelling voor het verleden te hebben. De VOC bleek niet alleen een handelsimperium te zijn geweest. Dezelfde klerken die de folianten hadden gevuld met cijfers, bleken ook belangstelling voor proza en poëzie te hebben en dat gold ook voor andere personeelsleden zoals juristen, chirurgijns of predikanten. Ze schreven in hun vrije tijd verhalen of gedichten.

Achteraf blijkt dat De Haan met zijn excurs 'Excurs II. Indische verzenmakers' (1911) in *Priangan* de aanzet heeft gegeven voor de belangstelling voor de Compagniesliteratuur. In het eerste deel van *Batavia berijmd*, getiteld 'Een geschiedenis van de Compagniesliteratuur', wordt deze belangstelling van archivariissen, literatoren en letterkundigen op de voet gevolgd. Eigenlijk was het niet De Haan maar Samuel Kalff die de aandacht voor de Compagniesauteurs had gevraagd. Kalff had als eerste een bloemlezing, getiteld *Oost-Indisch landjuweel* (1902), samengesteld. Het was hem toen opgevallen dat hij de beschikking had over weinig Compagniesteksten. Nadat De Haan zijn uitweiding over de Indische gedichten had gepubliceerd, wist Kalff dankzij het archiefmateriaal menig VOC-auteur aan de lezers van zijn boeken en artikelen in kranten en tijdschriften, onder de aandacht te brengen.

Niet alleen Kalff had de toegang de Compagniesliteratuur ontdekt. E. du Perron ging nog verder op onderzoek uit. Zoals in het eerste deel is beschreven, resulteerde zijn zoektochten uiteindelijk in publicaties over het schrijvende en dichtende Compagniespersoneel. Dat heeft

hem decennialang bezighouden en werd een levenstaak. Du Perrons belangstelling voor de Compagniesliteratuur wordt op de voet gevolgd, vanaf zijn eerste publicaties in het Indische tijdschrift *De Revue* via bijdragen in tijdschriften en kranten tot de publicatie van zijn bloemlezing *De muze van Jan Companie* in 1939. Maar zijn honger naar de Compagniesliteratuur bleek nog niet gestild. Inmiddels was hij bezig met teksten van achttiende-eeuwse Compagniesauteurs. Hij hoopte een vervolg op zijn eerste bloemlezing te kunnen uitgeven. Het contract met zijn uitgever had hij al getekend en de titel had hij al klaar: 'Van Kraspoekol tot Saïdjah', evenals de eerste hoofdstukken. Helaas heeft de dood hem ingehaald. Du Perrons aanstelling in de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen, zijn vermogen gemakkelijk vrienden te maken en zijn gedrevenheid, bijna fanatisme om het materiaal voor zijn bloemlezingen te verzamelen komen eveneens aan bod.

In Indië had Du Perron de jonge leraar Rob Nieuwenhuys leren kennen. Omdat Nieuwenhuys evenals hijzelf ook een Indische jongen was, klikte het meteen tussen beiden. Dat Nieuwenhuys ook nog eens belangstelling voor de Indische literatuur had, kwam helemaal van pas. In dit eerste deel wordt vermeld hoe Du Perron Fred Batten, zijn assistent in Holland, en Nieuwenhuys had benoemd tot de bezorgers van de tweede druk van *De muze van Jan Companie*. Het lag het voor de hand dat Nieuwenhuys de volgende in de rij van literatoren met belangstelling voor de Indische literatuur zou zijn. Hij diende in volle overtuiging de Indisch muze. In 1972 publiceerde Nieuwenhuys de *Oost-Indische spiegel*. Hij had voor zijn literatuurgeschiedenis, annex bloemlezing de beschikking over het door Du Perron verzameld materiaal. Nieuwenhuys' aandeel in de Indische literatuur komt in het eerste deel eveneens aan bod.

Zoals Du Perron Nieuwenhuys had aangespoord, deed hij dat bij andere belangstellenden voor Indisch-Nederlandse literatuur. Zijn *Oost-Indische spiegel* beleefde twee herdrukken. De belangstelling voor de Indisch-Nederlandse literatuur was wederom gewekt. Neerlandici op universiteiten en belangstellenden ontmoetten elkaar bij de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde. Veel Nederlanders hebben wel een familielid dat in Indië gewerkt of gewoond heeft. In de nalatenschappen was er altijd wel een voorwerp van een familielid met een bijzonder, Indisch verhaal.

Onder de belangstellenden voor de Indisch-Nederlandse literatuur ontstonden voorkeuren voor tijdvakken. Voor de een was dat de negentiende eeuw, voor de ander de tijd waarmee de ontdekking van een Indisch-Nederlandse literatuur was begonnen, de VOC. Dat betreft Bert Paasman met zijn bijdrage over 'De Indisch-Nederlandse literatuur in de VOC-tijd'. Van der Chijs, De Haan, Kalff en Du Perron hadden niet kunnen vermoeden dat er in de Indische literatuur specialismen zouden ontstaan.

Met dit eerste deel wordt voor de Indisch-Nederlandse literatuur aansluiting gezocht bij bestaande literatuurgeschiedenissen. Dat wordt op een descriptief-analytische en historiografische wijze gedaan.

Het tweede deel van *Batavia berijmd* beschrijft de Compagniesauteurs en hun werk. Omdat er al het nodige is gepubliceerd over reisverhalen terwijl de poëzie een vergeten leven lijkt te leiden, is gekozen voor de Compagniesdichters.

Dankzij de 'Excurs II. Indische verzenmakers' van De Haan en *De muze van Jan Companie* van Du Perron blijkt er al een mooie verzameling teksten te bestaan. Maar zoektochten in bibliotheken en archieven brachten nieuw materiaal boven water. In het tweede deel wordt een overzicht gegeven van de dichtkunst van Compagniesauteurs in de zeventiende en achttiende eeuw. Daarbij is er aandacht voor hun Bataviase jaren en de poëzie die ze hebben geschreven. Ik probeer mij zo goed als mogelijk te onthouden van uitspraken gedaan over de literaire kwaliteit van hun gedichten.

De Compagniespoëzie varieert van eenvoudig berijmde versregels tot soepele classicistische alexandrijnen. Dat het niveau van de gedichten onderling verschilt, is niet zo vreemd. De ene Compagniesdienaar had een betere opleiding genoten dan de andere. Zowel de soldaat als de jurist gaf zich over aan literaire ontboezemingen. De onderwerpen van hun gedichten waren uiteenlopend. Dichtte de ene Compagniesauteur een lofzang op de VOC, op Batavia of op zijn gouverneur-generaal, de andere wees in zijn gedichten op de moraal van de inwoners, waarover volgens hem het nodige viel aan te merken. De VOC-poëzie omvatte een berijmd reisjournaal, berijmde toneelstukken, lofdichten en gelegenheidsgedichten. Bij gebrek aan vermaak – in Batavia was iedere dag dezelfde als de voorafgaande – werden belangrijke gebeurtenissen met beide schrijvershanden aangegrepen. De geboorte van de zoon van een gouverneur-generaal resulteerde in een dichtbundel. Maar ook verjaardagen, bruiloften of het overlijden van Batavianen waren momenten waarvoor de ganzenveer nog eens extra in de Oost-Indische inkt werd gedoopt.

Batavia berijmd biedt een overzicht van de belangstelling en de bestudering van archivarissen voor de nagelaten papieren van de VOC en de dichtkunst van het Compagniespersoneel. Er wordt biografische informatie van de archivarissen, publicisten, literatoren, letterkundigen en Compagniesdichters gegeven in een breed cultureel en literatuurhistorisch kader, waarmee getracht wordt de geschiedschrijving van de Compagniesliteratuur in een nieuw licht te zetten.

